

Ks. prof. dr hab. Dariusz Lipiec
Katedra Teologii Pastoralnej
Instytut Nauk Teologicznych
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
w Lublinie

Recenzja rozprawy doktorskiej

ks. mgr lic. Piotra Góry pt. „Pastoralno-teologiczny status sanktuarium w przestrzeni życia religijnego diecezji”, napisanej na seminarium z teologii pastoralnej w Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie pod kierunkiem ks. dra hab. Jana Dziedzica, prof. UPJPII, Kraków 2022, ss. 265.

Sanktuarium zajmuje szczególne miejsce w przestrzeni religijnej diecezji i odgrywa specyficzną rolę w duszpasterstwie na jej terenie. Kodeks Prawa Kanonicznego wskazuje, że sanktuarium to miejsce święte, do którego pielgrzymują liczni wierzący ze względu na szczególną pobożność (KPK kan. 1230). Znajdujące się tam obiekty kultu, takie jak: kościół, kaplica, pomniki sakralne, obraz, figura, cmentarz, teren kojarzący się z sacrum i im podobne przyciągają uwagę ludzi i skłaniają do nawiedzenia sanktuarium. Elementami skłaniającymi do nawiedzenia są także wartości religijne i kulturowe, w sposób szczególny eksponowane w tym miejscu. Elementy duchowe i materialne sanktuarium budzą zainteresowanie. Nawiedzający spodziewają się przeżyć coś niezwykłego poprzez wejście w tajemnicę wiary, z jaką sanktuarium jest związane. Przeżywanie wiary w atmosferze bogatych treści teologicznych, a nierzadko także historycznych i kulturowych może budzić podziw i wzruszenie. W rezultacie prowadzi to wielu wiernych do refleksji i modlitwy. Będąc miejscem „energii duchowej” sanktuarium skłania do odnowy religijnej, a ludzi o religijności powierzchownej lub niewierzących do nawrócenia.

Wiele osób zmierza do sanktuarium i oddaje się tam praktykom religijnym nie tylko ze względu na wyjątkową atmosferę tam panującą, ale także na anonimowość i tymczasowość przebywania w nim. Dotyczy to zwłaszcza osób zdystansowanych wobec Kościoła, które poszukują relacji z Bogiem, ale z różnych względów niechcących głębszego angażowania się w życie własnych parafii i wchodzenia w kontakt w miejscowymi duszpasterzami.

Sanktuarium jest miejscem dysponującym obfitszymi środkami zbawienia i intensywnej realizacji duszpasterstwa przez „gorliwe głoszenie słowa Bożego, przez odpowiednie ożywienie życia liturgicznego, zwłaszcza przez sprawowanie Eucharystii i pokuty oraz kultywowanie zatwierdzonych form pobożności” (KPK kan. 1234 § 1). W porównaniu z przepowiadaniem słowa Bożego w innych miejscach, sanktuarium daje możliwość słuchania go w odmienny sposób. Chodzi tu o pogłębienie niektórych wątków nauczania, które związane są z tajemnicą wiary eksponowaną w sanktuarium. Ważne w przepowiadaniu w sanktuarium jest także to, że jest ono dostosowane do różnych potrzeb i możliwości słuchaczy. Praktykowane są tam formy ewangelizacji dostosowane do osób wątpiących i poszukujących, a także pragnących pogłębienia więzi z Bogiem. Są to formy realizowane zarówno doraźnie, jak i w sposób systematyczny, adresowane do ogółu wierzących i do wybranych ich grup.

Prawo kanoniczne wskazuje, że sanktuarium powinno być miejscem ożywiania życia liturgicznego i modlitewnego osób nawiedzających go. Zwraca się uwagę na Eucharystię, będącą szczytem i źródłem życia wierzących, co oznacza nie tylko celebrowanie Mszy świętej, lecz także inne formy kultu eucharystycznego. Znaczącą rolę może odgrywać adoracja Najświętszego Sakramentu, zarówno u osób głęboko wierzących, jak i poszukujących. Dużą wagę przywiązuje się do sprawowania sakramentu pokuty i pojednania, co jest istotne w procesie nawrócenia człowieka i jego powrotu do jedności z Bogiem. W sanktuariach stwarza się możliwość sprawowania różnego rodzaju nabożeństw, zwłaszcza związanych z charyzmatem miejsca. Przez to cześć oddawana Bogu ma tam własną specyfikę, często przyciągającą uwagę i zaangażowanie pielgrzymujących. Dla wielu wiernych ważna jest także możliwość indywidualnej modlitwy i refleksji w specyficznej atmosferze danego sanktuarium.

Sanktuarium jest także miejscem realizacji duszpasterstwa nadzwyczajnego. Rodzaj takiej działalności pastoralnej związany jest przede wszystkim z charyzmatem konkretnego miejsca, ale także odzwierciedla aktualne wyzwania i potrzeby wierzących. W sposób szczególny z sanktuarium związany jest ruch pielgrzymkowy. Współcześnie coraz większym wyzwaniem jest troska pastoralna o turystów odwiedzających miejsca kultu i pogłębianie religijnego charakteru turystyce religijnej.

Miejsce sanktuarium w Kościele partykularnym i jego rola w duszpasterstwie diecezjalnym wymagają nieustannej refleksji teologiczno-pastoralnej. W tę refleksję naukową wpisuje się recenzowana rozprawa doktorska ks. mgra lic. Piotra Góry.

1. Problematyka i struktura rozprawy

Rozprawa doktorska ks. mgra lic. P. Góry składa się z tekstu liczącego 265 stron. Na korpus pracy składa się wstęp, pięć rozdziałów i zakończenie. Rozprawa zawiera ponadto stronę tytułową, spis treści i wykaz skrótów. We wstępie rozprawy (s. 9-16) Autor uzasadnił wybór tematu i nakreślił jego tło. Wskazał na jego aktualność i zasadność, a także scharakteryzował prawodawstwo Kościoła katolickiego dotyczące przedmiotu badań oraz współczesną literaturę dotyczącą tej dziedziny. Sformułował on problem badawczy, przedstawił własną problematykę badawczą i wyjaśnił pojęcia użyte w temacie rozprawy. We wstępie Autor opisał ponadto zastosowane metody badań i strukturę rozprawy.

Określony we wstępie problem badawczy Doktorant rozwiązał w pięciu rozdziałach. W rozdziale pierwszym (s. 17-38) scharakteryzowane zostało rozumienie sanktuarium w Piśmie Świętym. Autor opisał miejsca kultu w czasach patriarchów: Sychem, Betel, Hebron i Beer-Szebę. Omówił rolę sanktuarium z Arką Przymierza przebywającą na pustyni. W dalszej kolejności scharakteryzował sanktuaria okresu sędziów: Gilgal, Szilo, Mispa, Gibeon, Ofra, Dan i Jerozolimę. Osobną część tego rozdziału Doktorant poświęcił charakterystyce świątyni jerozolimskiej. Kończy się on przedstawieniem i opisem znaków świątyni w Nowym Testamencie.

W rozdziale drugim rozprawy (s. 39-76) przedstawiony został rozwój rozumienia sanktuarium w Kościele w perspektywie teologiczno-historycznej. Autor scharakteryzował miejsca szczególnego kultu w Kościele starożytnym, a następnie ukazał rozwój teologii sanktuarium rozumianego jako locus sacer. Problematyka tego rozdziału kończy się charakterystyką nauczania Kościoła współczesnego dotyczącego sanktuariów: nauczania papieskiego, Soboru Watykańskiego II i Kościoła posoborowego.

Rozdział trzeci (s. 77-126) przedstawia prawno-kanoniczny status sanktuariów w Kościele katolickim. Autor scharakteryzował go w porządku chronologicznym. Najpierw opisał status sanktuariów w prawodawstwie Kościoła przed 1917 r., to jest przed promulgowaniem poprzedniego Kodeksu Prawa Kanonicznego, a następnie w kodeksie z 1917 r. W dalszej kolejności przedstawił status sanktuarium w KPK z 1983 r. oraz w synodach polskich: diecezjalnych, prowincjalnym i plenarnym.

W rozdziale czwartym (s. 127-172) rozprawy Doktorant opisał konstytutywne elementy sanktuarium i ich rolę w duszpasterstwie diecezjalnym. Scharakteryzował najpierw sanktuarium jako wyróżnione miejsce święte, a następnie jako miejsce szczególnej

pobożności i cel pielgrzymowania. Problematykę tę kończy charakterystyka sanktuarium jako miejsca zaaprobowanego przez biskupa diecezjalnego.

Rozdział piąty (s. 173-218) Autor zatytułował: „Duszpasterskie postulatory dotyczące działalności i rozwoju sanktuarium”. Wskazał on w nim na statut sanktuarium jako narzędzie określające specyfikę tego miejsca i opisał miejsce sanktuarium strukturach Kościoła. W rozdziale tym ponadto Doktorant omówił funkcje religijne i pozareligijne sanktuarium, aktualne wyzwania stojące przed duszpasterstwem na jego terenie oraz „współczesne osiągnięcia z zakresu zarządzania i produktywności w służbie duszpasterstwa sanktuarijnego”.

W zakończeniu rozprawy (s. 219-231) Autor dokonał podsumowania i oceny wyników analiz w poszczególnych rozdziałach. Wskazał na potrzebę dalszych badań nad duszpasterstwem w sanktuarium i określił ich kierunki.

2. Wartość merytoryczna rozprawy

Merytorycznym osiągnięciem ks. mgra lic. P. Góry, będącym jednocześnie nowością rozprawy, jest całościowe i wieloaspektowe ukazanie statusu sanktuarium w przestrzeni życia religijnego Kościoła partykularnego. Status ten został przedstawiony w perspektywie teologicznej i prawnokanonicznej. Perspektywa teologiczna została nakreślona przede wszystkim w aspekcie biblijnym, poprzez ukazanie problematyki rozwoju sanktuariów w świetle Starego i Nowego Testamentu, oraz teologiczno-historycznym, dzięki przedstawieniu rozwoju sanktuariów i ruchu pielgrzymkowego na przestrzeni dziejów chrześcijaństwa. Z kolei perspektywa prawnokanoniczna została nakreślona poprzez omówienie statusu sanktuariów w prawodawstwie Kościoła katolickiego ostatnich stuleci oraz analizę konstytutywnych elementów sanktuarium i ich rolę w działalności pastoralnej Kościoła partykularnego. O perspektywie teologicznej i prawnokanonicznej równocześnie można mówić przy podjęciu przez Doktoranta próby wyprowadzenia wniosków dotyczących duszpasterstwa w sanktuarium.

Jako punkt wyjścia badań nad perspektywą teologiczną statusu sanktuarium Doktorant przyjął analizę roli sanktuariów w czasach Starego Przymierza. Nie ograniczył się on do przedstawienia i opisu sanktuariów funkcjonujących w poszczególnych okresach dziejów Narodu Wybranego, ale wskazał na ich rolę w życiu religijnym i wspólnotowym społeczności Izraelitów. Na tle specyfiki sanktuariów starotestamentalnych Autor wykazał oryginalność i odmienność sanktuariów ludu Bożego Nowego Przymierza. Posłużyła mu do tego głównie

analiza różnic, jakie istnieją pomiędzy rozumieniem świątyni w Starym i Nowym Testamencie.

W przeprowadzonych analizach Doktorant wykazał, że rozumienie sanktuarium na przestrzeni dziejów ewoluowało. Zmiany obejmowały zarówno przedmiot czci, jak i pojmowania sanktuarium jako miejsca świętego. Autor rozprawy wskazał, że pierwotnie otaczano czcią przede wszystkim miejsca związane z życiem i działalnością Jezusa Chrystusa, szybko jednak zaczęto nawiedzać te związane z męczeńską śmiercią Jego uczniów, a następnie z działalnością Jego wybitnych wyznawców i naśladowców. Przede wszystkim jednak Doktorant wykazał, że sanktuaria stawały się w coraz większym stopniu miejscami pogłębiania osobistych więzi wierzących z Bogiem. Niezwykłe przeżycia, jakich oni tam doznawali nie były celem pielgrzymowania, lecz okazją do głębszej refleksji i bardziej radykalnego związania swego życia z Bogiem.

W swojej rozprawie ks. P. Góra wykazał, że zmianie rozumienia sanktuarium i jego roli w życiu wierzących następowała zmiana postrzegania jego statusu i roli w duszpasterstwie Kościoła partykularnego. Na przestrzeni dziejów sanktuaria coraz bardziej włączano w strategię działalności pastoralnej diecezji, dostrzegając ich znaczenie dla rozwoju pobożności poszczególnych wiernych oraz intensyfikacji życia religijnego wspólnoty kościelnej. Jak zauważył Doktorant, zmianom tym towarzyszyło dostosowanie norm prawnych do zaistniałych wyzwań i potrzeb, aby nawiedzający sanktuaria mogli coraz bardziej wnikać w tajemnice zbawienia i stawać się ich coraz bardziej świadomymi uczestnikami.

Doktorant poddał analizie elementy konstytutywne sanktuarium i podjął próbę wskazania ich roli w duszpasterstwie diecezjalnym. Zwrócił uwagę, że chociaż wszystkie kościoły i kaplice w diecezji można uznać za miejsca święte, to właśnie sanktuaria są miejscami szczególnej pobożności. Są one bowiem miejscami szczególnych przeżyć duchowych i doznawania nadzwyczajnych pomocy dla życia chrześcijańskiego. Sprzyja temu fakt – jak zauważył Autor – że sanktuaria są celem pielgrzymowania różnych osób. Przyciągają one wierzących, wątpiących, a nawet niewierzących, proponując wieloraką „ofertę” duchową i kulturalną, dostosowaną do potrzeb i możliwości różnych adresatów.

Warta odnotowania jest podjęta przez Doktoranta próba postawienia postulatów duszpasterskich dotyczących dalszego rozwoju duszpasterstwa w sanktuariach. Autor sformułował je w odniesieniu do statutu sanktuarium, jego miejsca w strukturach duszpasterskich Kościoła powszechnego oraz Kościołów partykularnych i lokalnych.

Szczególne znaczenie dla działalności pastoralnej mają te postulaty, które odnoszą się do aktualnych wyzwań i potrzeb duszpasterskich.

3. Ocena formalna rozprawy

Ks. mgr lic. P. Góra podjął w swojej rozprawie ważny i aktualny problem naukowy, który przedstawił we wstępie: „Głównym problemem badawczym tej pracy jest znalezienie odpowiedzi na pytanie o znaczenie rzeczywistości, jaką stanowi sanktuarium widziane z perspektywy biblijnej, teologiczno-historycznej, w tym prawnej i duszpasterskiej, w życiu religijnym Kościoła partykularnego” (s. 12). Sformułowanie to stoi nieco w sprzeczności z problemem badawczym określonym w temacie rozprawy, którym jest status sanktuarium. Temat rozprawy brzmi bowiem: „Pastoralno-teologiczny status sanktuarium w przestrzeni życia religijnego diecezji”. Na korzyść Autora przemawia fakt, że w toku wywodu badawczego trzymał się on konsekwentnie problemu określonego w temacie pracy. Należy także zauważyć, że określenie znaczenia sanktuarium w duszpasterstwie diecezjalnym jest trudne bez przeprowadzenia badań empirycznych.

Biorąc pod uwagę temat rozprawy można twierdzić, że podział treści rozprawy na rozdziały jest zasadny i wyczerpujący. Jako logiczny można określić także podział rozdziałów na podrozdziały. Podział treści jest także przejrzysty, co ułatwia lekturę czytelnikom niemającym szerszego przygotowania teologicznego.

Ważną cechą pracy naukowej jest źródłowość. Ks. P. Góra zebrał dużą bazę źródłową – bibliografia załącznikowa liczy 32 strony. W swoich badaniach odwołał się do dokumentów Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce, posiłkując się nauczaniem Kościołów lokalnych spoza Polski. Bogata jest literatura przedmiotu i pomocnicza. Należy zauważyć, że Autor korzystał z publikacji obcojęzycznych. Wykorzystał publikacje w językach uznawanych za ogólnodostępne, takich jak: angielski, włoski czy niemiecki, ale także w języku łacińskim i ukraińskim. Zapis bibliografii wykonany został poprawnie. Wydaje się jednak, że statuty sanktuariów w diecezji tarnowskiej (s. 259) powinny zostać umieszczone w źródłach, nie w literaturze. Niewielkim mankamentem, wynikającym być może z ustawienia programu komputerowego, jest zapis nazwiska ks. Krzysztofa Burczaka, błędnie podanego jako Buczak.

Przypisy zostały sporządzone w systemie przecinkowym, który Autor stosuje poprawnie i konsekwentnie w całej rozprawie. Usterki są nieliczne i dotyczą głównie pomyłek interpunkcyjnych. Należy zauważyć, że oprócz przypisów odsyłających, w rozprawie znajduje się znaczna ilość przypisów zawierających informacje, które nie

powinny znaleźć się w zasadniczym tekście rozprawy, a są cennym uzupełnieniem wiedzy tam zawartej. W przypisach zawarte są między innymi informacje dotyczące takich zagadnień, jak: zwyczaj przyozdabiania wizerunków (s. 82), wyjaśnienie pojęć użytych jedynie w części pracy (s. 106), czy wiadomości dotyczące Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego (s. 124). Przypisy te nie tylko ubogacają rozprawę, ale wskazują także na umiejętność oddzielania przez Doktoranta informacji istotnych dla prowadzonego wywodu badawczego od informacji pobocznych.

W pracy naukowej duże znaczenie przywiązuje się do umiejętności syntezy. Recenzowana rozprawa jest świadectwem opanowania tej umiejętności przez Doktoranta, co potwierdzają zakończenia poszczególnych rozdziałów. Nie są one jedynie streszczeniami informacji zawartej w rozdziałach, ale próbą ich podsumowania i oceny. Należy zauważyć także obecność obszernych wprowadzeń do rozdziałów. Szkoda jednak, że nie zostały zachowane proporcje w ich objętości.

Rozprawa doktorska ks. P. Góry została napisana współczesnym i jasnym językiem. Należy podkreślić, że Doktorant posiadał umiejętność parafrazy, przez co uniknął nadużywania cudzysłowów. Tekst został umiejętnie podzielony na akapity, dzięki czemu lektura jest łatwiejsza. Szkoda jednak, że Autor pozostawił wiele akapitów jednozdaniowych. Myśli w nich zawarte można by rozwinąć, przez co czytelnik mógłby w pełniejszy sposób zapoznać się z zamysłem twórczym piszącego. Autor starał się zachować styl naukowy rozprawy, lecz niektóre jej fragmenty bardziej odpowiadają stylowi pamiętnikarskiemu, na przykład: „Wypełniając obowiązki sekretarza biskupiego i notariusza kurii, towarzysząc biskupowi w jego posłudze duszpasterskiej i uczestnicząc w wizytacjach kanonicznych, spotykałem się z pytaniami dotyczącymi formalnych i duszpasterskich kwestii związanych z funkcjonowaniem sanktuariów. Stawałem wobec konieczności rozwiązywania problemów z obszarów duszpasterstwa i sposobu zarządzania sanktuariami” (s. 11). Doktorant wykazał wiele troski o poprawność edytorską tekstu. Znajdujące się niedociągnięcia warsztatowe są stosunkowo nieliczne i dotyczą głównie znaków przestankowych, zastosowania kursywy i im podobnych potknięć.

4. Problemy do dyskusji na obronie publicznej

Ważna i interesująca problematyka miejsca i roli sanktuarium w duszpasterstwie diecezjalnym podjęta w rozprawie ks. P. Góry skłania do dalszej dyskusji w celu rozwinięcia

przynajmniej niektórych wątków. Dlatego proszę Doktoranta o ustosunkowanie się do następujących kwestii:

- 1). Jakie formy duszpasterstwa nadzwyczajnego należy – zdaniem Doktoranta – rozwijać w sanktuariach w Polsce?
- 2). Jakie działania można podjąć, aby zintensyfikować ruch pielgrzymkowy wśród młodzieży?

5. Wniosek końcowy

Rozprawa doktorska ks. mgra lic. P. Góry wnosi cenny wkład w rozwój refleksji teologiczno-pastoralnej dotyczącej podjętej problematyki. Autor wykazał się umiejętnością pracy naukowej w zakresie stawiania problemów badawczych, ich rozwiązywania poprzez krytyczną analizę źródeł i zdolnością syntezy. Na podstawie przedstawionych uprzednio przesłanek wskazał na możliwości dalszego rozwoju duszpasterstwa w sanktuariach i jego rolę w duszpasterstwie diecezjalnym. Dysertacja jest ważną pomocą dla duszpasterzy w sanktuariach, osób zaangażowanych w duszpasterstwo pielgrzymkowe i odpowiedzialnych za planowanie i realizację duszpasterstwa na terenie diecezji. Powinni zapoznać się z nią pątnicy i inni nawiedzający sanktuaria. Recenzowana praca spełnia wszystkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim w odpowiednich przepisach państwowych i kościelnych, dlatego stawiam wniosek o dopuszczenie ks. mgra lic. P. Góry do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lublin 19.10.2022 r.

ks. Donatus Lipiec